

LIBER SECVNDVS.
PARALIPOMENON
 De Humana perfectione.

CAPVT I.

*De Homine quòd omnium entium
 natura respondeat.*

Spè dubitatum est, quomodo hominis temperamentum omnium entium mortalium naturæ respondere posset. Et enim homines videntur aliqui fortiores leonibus, vt milites illi qui se sponte in funere Othonis Imperatoris occiderunt, & Centurio Cassij. Tum alij fugaces vt lepores: alij vident vt Aquilæ: quidam robusti vt Elephantæ, de quibus egit Plinius *Septimo naturalis historia*, sic viuaces, ægri, odore præstantes, ficci, sapientia solum homini propria, sed Dijs simillima. Quidam viperinis omnino moribus: alij contra vt narrabat Hæsen in *libris de Animalibus*: de quibusdam qui solo spiritu occidebant serpentes, & quorum salua medebatur illorum ictibus statim. Fuisse præterea pueros gemellos, affirmat Albertus magnus, qui vt statim seræ appropinquarent, illam aperirent; quòd Herculei lapidis vim retinerent, scilicet trahendi ferrum: atque ita repagulum trahendo, aperiebant ostia. Ac de hisdèrum est aliàs in *Secundo libro contradicentium*, sed rem non exquisitè demonstrauimus. Dico ergo quòd si gratia exempli accipiamus quinque partes terræ, & quatuor ignis, & tres aëris, & duas aquæ, nec fiat refraçtio nisi quanta ad misionem sufficere potest, generabitur ærugo. Sed si ex tertia parte refrangantur omnia elementa, cum suis qualitatibus, generabitur plânta eiusmodi vt *Ranunculus*: si rursus refrangantur ad dimidium, generabitur animal veluti *dipsas*: quòd si ex quinque partibus quatuor, homo natura ac moribus viperinis. Quoniam dum refranguntur elementa, miscentur ad tenuissimas partes; inde perfecta facta misione, æqualitas quædam atque coniunctio sequitur, ex qua admirabiles illæ facultates proueniunt, quæ à multitudine prouenire nequeunt. Sic in exercitu in hominis compositione, in omnibus nihil est vno præstantius, vt in *libro de vno* diximus. Di-

uinum est appropinquare vnitati, vnde densitas vtilissima est, quoniam vno proxima: in vnum coactis elementis sit mollis & æqualis substantia, qualis in homine inter animalia; in auro inter metalla. Quod verò tale est, densum esse necesse est: & quod amittitur de qualitatibus excessu, densitate substantiæ reparatur.

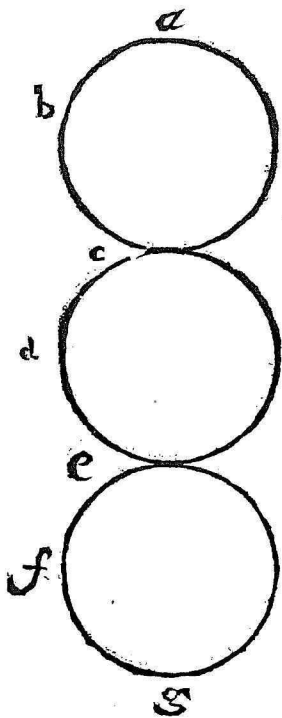
Igitur refraçtio quatuor habet: remissionem qualitatibus, optimam substantiarum misionem, vnitatem, ex qua omnes prodeunt vires, & mollitiem cum densitate. Ex densitate robur omnium operationum; ex mollitie, vt omnes figuræ subtilius delineentur. Quæ ergo refraçta sunt cum mollia sint; admirabiles magis virtutes recipiunt. Propterea dicit Auerroës 2. *De Anima com. 32. Complementum autem animalium & finis eorum, quem natura in generatione intendebat, & cum eum assecuta est, quiescit, est genus animalium intellectus præditorum.* Et Tertio eiusdem ex Alexandri auctoritate. *Propter compositionem multiplicem, qua est in homine, sunt virtutes diuersæ:* Et sexto collectaneorum *cap. 1. In homine sunt multe species compositionum, quia est vltimum speciem, & ob hoc occultantur proprietates singulorum.* Gentilis refert scripsisse Aristotelem Alexandro, quod homo continet vires omnium entium. Sunt ergo vires perfectiores ob vnitatem, sicut videmus in elementis, & validiores ob densitatem. Vnde illa admiranda proficiuntur; quæ pro miraculis habentur.

CAPVT II.

Quòd omnes simas redituri: Super verba illa Aristotelis veluti etiam vulgo dicitur; circulum esse res humanas.

Homines idcirco perire Alcmeon inquit, quòd suum initium fini coniungere non possunt. Scitè perhercle, si quis non arctius recenscat, sed formula quadam eius verba accipiat. An si circulus sit, circulus autem vnà principio & fine careat, priores neque nos illis, neque illi nobis esse propinquitate initij possunt, Obscura verba, & tum magis ad antece

antecedentia. Vult enim quodd non ijdem numero sed specie redeant : In quouis autem circulo nihil est ante, aut post : vt sit æternitatis exemplum, circulus A B C :

inde contiguus ei C D E, & illi D E F, & sint similes. Planum est non esse eisdem circuitus, quoniam modò ponantur astra in eisdem locis, & sint circuitus, & etiam dies : dierum tamen qui succedit, non est alteri præcedenti idem : nam accidentia diffluunt substantijs manentibus. Hoc igitur viso si vnus circuitus ex altero oriatur, B, licet sit æqualiter proximum D, sicut C, ipsi E. Dato quod B & C maneant, quia redeunt : non tamen confert hoc quicquam ad rem, si B & C non maneant. Dicebat ergo Alcmeon si B maneret, donec perueniret ad D; B esset immortale, & idè nulla esset mors. Quomodo ergo dictum Alcmeonis verum esse potest, si B & D sint idem specie; nam pari ratione B, esset A & C : sunt enim tres homines, vt ego, Aristoteles & Theſeus. Vult igitur Aristoteles B esse D specie, id est secundum substantiam; non autem secundum accidentia : hoc enim esset eadem esse numero. Quamobrem illud consideratione dignum : Primum quod aliter si intelligatur nullum est dictum. Deinde quodd illud falsus est in secundo de generatione, scilicet quodd si res circulo agantur, necesse est eadem prorsus redire : sed ibi negat res circulo agi, sed generationem semper prorsum procedere. Hoc autem dixit quod ad accidentia & secundas materias attinet : est enim directa quodd ad hoc pertinet. Et si redirent accidentia & materię secundę,

Tom. X.

tunc prorsus esset ac si homo ille continua vita, quemadmodum Dij, frueretur. Sed negat secundam materiam & accidentia manere. Quid plura? hæc omnia egit ne concederet in opinionem Platonis & Alcmeonis, quem tamen vt inuentorem opinionis hac laude dignatur, & ne poneret mediū inter idem specie & numero : quod tamen ponit te, licet non verbis. Redibit ergo idem homo post circulum verè; & ita nulli sit iniuriã, quodd prior natus sit & obierit, quia est in circulo, qui si per se consideretur, id est vt comprehendit omnes alios circulos, non habet principium neque finem : & vt non dicimus in cœlo hoc astrum esse, ante illud, ita nec Aristotelem ante me, nec post Theſeum. Si verò vt comparatur ad alios circulos, est in æquali distantia, & ita tantò propior re B quam C quantò B fuit prius quam A. Hoc autem ostenditur etiam duabus rationibus, quarum altera est declarata in Gugliermo, & etiam in Theonosto : altera verò ex hoc deducitur, quodd substantię eadem manent, & numero finitę sunt, accidentia autem infinita. Sicut ergo argentum quod ex aqua redijt in argentum, est idem verè primo argento, quia non fiet argentum infinitum, sed solum quantum sublunaris materia capere potest ; ita & quantò magis homines, qui eandem materiam subibunt, erunt ijdem numero quodd ad formam & materiam primam : diuersi verò tempore, loco, materia secunda, parentibus, actionibus, & accidentibus, vt solum quæstio maneat, an intermedio tempore sint. Et dico quod potentia sunt, quia vtrumque manet forma & materia, deestque sola coniunctio. De mente autem & anima videtur quodd secundum actum principiorum maneat.

CAPVT III.

De Humana imbecillitate.

PORRO nostrę imbecillitatis & naturę vmbriatilis, ac euanidę vsque in extremum nullum est maius argumentum, aut euidentius, quàm quod cum magis homo attollitur, & omnia pro voto consequitur : tum eò magis sentit vanitatem suam. Sit sapientia felix ; statim agnoscit se nihil scire. Hoc voluit Socrates, videri sapiens, sed audierat, non sciebat. Est enim hoc eorum priuilegium, qui ad summum mortalitatis in omni genere peruenierint. Velut in Diuinis, Mathematicis, naturalique Philosophia quorum omnium ignarus fuit Socrates, ad mores solum translata cogitatione. Sit homo diues : intelligit non se sed sua appeti, & viuere ob id in maxima calamitate. Si filium cum dote egregia collocat : ille ei parat insidias seu obdorem quod rarò, seu quia aliam amat, aut

G G g 3 quoniam

quoniam amare alium sponsam putat. Moritur; lachrymas pauculus emitit; patet, reliqua, ac si nunquam fuisset, sunt. Perge ad robur virtutis, languescunt, breui agrotat, & quod maximè spectabile fuit, contemnitur, & miseratione dignum euadit. Potens fit, & falces habet ac secures & sceptra: terribilis omnibus, vnde quaque nomen illius resonant Theatra. Ecce in ipso flore gloriæ masculus vnus cor arrodit: seu ob suspicionem potentioris, aut filij insidias, aut vxoris zelotipiam. Alter insidiatur verè, & illi obices struit, laqueos tendit, mortem intemat, accusationem mollicur: hunc masculum ne agnoscit quidem: interim omnes illius obitum auidè expectant. Quid plura? In hoc vno tota consistit humana vita, vt ille dicebat, sed non rectè interpretantur eum:

Nascentes morimur: finisque ab origine pender.

Quantò magis crescimus eò magis euanesceimus, velut quæ in lebere feruet aqua. Si igitur ita est, quid aliud est ad summum perfectionis peruenisse, quam bullam factam esse. Hæc igitur humanæ conditionis, ac gloriæ, felicitatisque ratio,

CAPVT IV.

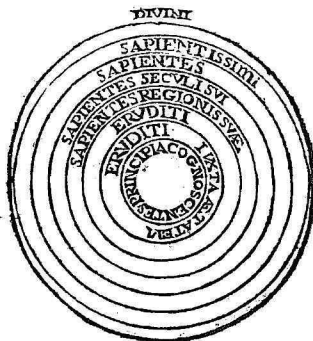
Qualis sit species humana.

Cæterum tota humana species congeries quædam est, velut terræ, aut cæli, aut montis: neque enim intercaedo illa spatij, aut regionum quicquam facit, sed est velut congeries (vt dixi) seu moles terræ, aut aquæ. At id ostendit anirus noster, qui non plus est hic quàm in cælo, aut in Italia quàm in India. Diuisio corporum facta est ob vitæ commodum. Est in hac (vt dixi) mole, tanquam si quis ex ligno, terra, aëre, plumbo, ebore, lapide, plures effingat variâque formas, ex auto autem omnes illas: erunt formæ singulæ: aliæ etiam ex auto; itaque conuenit forma bouis ex ligno cum forma bouis ex auro, different materia, & ita forma ranæ ex cretà à forma ranæ ex auro, materia non specie. Ita sub hac excellenti materia humana formæ omnes quorūcumque animalium latitant: bouis, sed scenum non edunt: serpentis, sed morsu non occidunt: leonis, sed non habent vngues illos: qualitates certè animi ad vnguem: imò forsan deteriores habent, sed cum non habeant instrumenta corporis, non videntur planè similes: distinguuntur consuetudine longa, legibus, metu, ratione & pudore. Deorum cultus aut ad metum, aut ad rationem refertur. Itaque cum aliquo si agere conueniat, cogita ex quonam genere animalium sit. Deprehendere enim attentis oculis ad eo-

rum actiones licebit. Ergo in hac massa velut etiam in omnibus alijs, non solum corporeis, sed incorporeis; vt pote in illis supremum est Deus, infimum est anima imperfectorum animalium. Nam eorū quæ propagatione, & semine nascuntur, nihil ob id est imperfectum: quamuis aliqua sint oblata, vt talpa in visu, est optimum & supremum, & vltimum: neque vnam deest; velut etiam in corpore vnus hominis, cordis, inde cerebri: tertia oculorum pars nobilissima: post iecoris, testium, ventriculi, pulmonis, reliquorumque necessariorum vltimum est vnguis, cuius pars nostri corporis portio est, alia non est: vnde patet genus illorum esse in interliminio naturæ nostræ. Idem dico in hominibus sunt reges pro corde, & sapientes pro cerebro: & sunt vltimi homines in interliminio naturæ humanæ & belluinæ sicut vngues: vnde nata fabula transmutationis hominum in lupos. Et monstra illa, & animalia hominibus prorsus similia, velut, homines agrestes, & quadrupedes & huiusmodi. Et optimum quidem deesse nunquam potest: idem tamen non est perfectissimum semper. Sed iuxta ætates optimas: illud autem præstat sapientia rerumque cognitione generali, aut quam magiam vocant, & est propria rebus. Et hi maiore in pretio sunt apud populos. Succrescit ergo atque decrescit contrarijs ex partibus hæc massa, & semper manet eadem, vt etiam tota terra, & aqua, & aër. Idem dico de generibus animalium. Et cum ad summum peruenierint, subsident. Et pars partem premit, vt etiam in elementis, & agitantur à bellis & legibus: ideo qui coniunxerunt arma legibus, opportunè in magnam potentiam euaserunt; vt nostra ætate Schaidar solo religionis nomine ex infima plebe factus potens, meruit vt gener ob factionem ab Vssum Cassano Periarum rege ascisceretur, cum angustias maris Cassij occupasset, vbi Debutum est maxima ciuitas, per quem locum Scythæ olim, nunc Tartari appellati, in Asiam effunduntur; quamuis post foci mortem victus & occisus à Sulimambec Rustani Regis Periarum præfecto; nihilominus tribus relictis filijs, maior natu Ismaël cum astu nobilis cuiusdam Armeni euassisset, armis ac religione bene iunctis Periarum non solum regnum occupauit, sed etiam alia plura regna, vt Turcarum Principi formidolosus factus sit. Alia autem pars religionis cum sapientia iuncta est, quæ pietatem in mortalium genere seruat, atque perfectionem nostram tuetur. Hæc igitur est humanus orbis, qui circumagitur certa ratione, & in idem redit. Querendum est igitur cur partes singulæ suam habeant sensum, quemadmodum in homine partes; dolet pes non manus, & tamen vnum sunt: ita & mens. Sed de his in *Theonosto* dictum est, sicut etiam de illa vi, quæ ad demones refertur, seu corporea sit & ab humo-

re pendeat; seu incorporea & à Dæmonibus, seu ab astris, seu alia quadam occulta ratione partes concutiuntur. Interest autem vt consideremus, quoniam in vno homine cor dominatur toti, ita quod dominatur molī humanæ, aut non vnum est, aut non intra ipsum: vt vnus dominari omnibus nequeat. Vnde etiam Germanico obuiam facta mulier, supra mortalem magnitudinem, illius progressum impediuit: hoc igitur discrimen. An quoniam cor non dominatur, sed cuius cor est instrumentum?

quia non potest vltius procedere quàm singuli homines: qui & si adiuti longa pluriū seculorum seriei sapientia, non ta-

CAPVT V.

Quòd hominum cognitio circulo quodam redit, nec longius progreditur

Cæterum humana cognitio, seu ad vnumquemque, seu ad gentem vnam seu ætatem, seu ad vniuersum genus referatur, non in infinitum procedit, sed nec longius digreditur ab inscitia, aut vt honestius loquar, à primis principijs: vnde Philosophi decepti sunt latè, aut nugantur si non errauerunt. Proponamus ergo exemplum in rebus: quantò plures diligunt intelligere Euclidem quàm Archimedem, & Apollonium, quamuis quæ ab his docentur sunt pulchriora, admirabiliora, & sublimiora: & hoc est quia sicut homo gaudet moderata exercitatione, ab immoderata fatigatur & tristatur: ita etiam intelligendo proxima, principijs gaudet, vbi vltius procedamus, laborat & tristatur. Et causa huius est duplex: vna est labor ipse durus; altera quod quæ discimus memorari oportet. Memoria autè humana quantumcunq; magna est paucorum: memoria tenuisse Cyrum, si modo & hoc verum est, nomina omnium militum, referunt. Fuere autem ducenta millia, cum plurimi: at neque tot, sed quid CC ad M: nonne est vna ex V. partibus? Et totum hoc pars nulla infiniti? Cogitur ergo relinquere priora, dum posteriora discit. Ob hæc cum priora magis nota sint, difficillima paucissimi quærunt scire. Ita primos etiam Euclidis libros discere plures cupiunt, decimum multò pauciores: post illū vix vllus transgreditur. Propterea nostra plures suspicient, quàm intelligere curabūt. Amabunt diu etiam minus vera, quia faciliora. Ob hæc felici seculo natus Aristoteles, cum eam doctrinā amplexatus est quæ inter sapientiam mediam & exactam humanam reposita est. Omnes ergo gentes, & secula, & ætates circa suam sapientiam aut eruditionem reuoluuntur: & ijdem etiam homines. Parū autem distat hæc sapientia à cognitione principiorum, & eorum quæ sensu acquisita sunt. Neque etiam tota humana natura longius recedit, etiam si non impediretur calamitatibus,

men sine prioribus posteriora intelligere possunt, quæ dum colligunt, meditantur, mors obrepit. Et ob id quasi nescientibus nobis, quæratur homo spectatæ fidei ac sapientiæ, cni credere possimus: vt posteriorius intellecta pro principijs habere liceat, atque vltius discendo progredi, diligimusque ea de causa Hippocratem maximè & Aristotelem. Non videtur autem humana natura procedere posse vltra certum numerum, eumque exiguum: nam remotissima Archimedis non est vltra centesimam deductionem perfectam à primis principijs: nam reliqua omnia non sunt intermedia ad illam, sed in æquali distantia à primo circulo. Quod si inuenta aliorum pro principijs assumeremus ad hecatondes aliquot, sed pauca ob difficultatem inueniri possunt & incerta, quoniam res pender ex interpretatione verborum, ideò transeunt ad opiniones: indicio est Aristotelis doctrina.

Proponamus ergo centrum, exactam omnium quæ intelligi possunt ignorantiam, qualis in infantibus, ac belluis. Secundum cognitionis principiorum: velut à septimo ad quartum decimum. Tertium eruditionis à quatuordecimo ad vigesimum primum. Quartum sapientiæ iuxta regionem & seculum: etsi hæc conueniant simpliciter, adeò vt hic sit sextus ordo. Vltimus est sapientissimorum viro- rum, non vulgi opinione ac fama, sed veritate, quales, vt dixi, fuere Hippocrates, Aristoteles, Theophrastus, Plotinus, Euclides, Archimedes, Apollonius, Pergeus & Ptolomeus. Est & octauus instar *aplaznes*, sed extra ordinem diuinorum viro- rum; cuius excessus est iuxta rationem centri in circulo, vnde qui habuerit in primo, parum melior erit sapientissimo: si quis autem in vltimo erit velut immortalis, aut forsan vix contingere potest. Quælibet tamen huiusmodi melior est absolutissima sapientia humana. Quærunt tamen homines fructum excessus sui circuli, & ob id manent adhuc monumenta clarissimorum viro- rum: non ergo infinitum est hoc

hoc nostrum humanum scire, vt à centro ignorantia recedit, sed in seipsum circulo reuoluitur, & maximè iuxta mundi ætates. Cùmque etiam quæ sciuntur in numero reposita sint, infinitum autem quod sciri potest, etiam non emotis ex centro circulis neque amplificatis, erit scientia diuersorum seculorum varia, nec eadem: itémque magnorum annorum etiam vsque in infinitum: res aliæ, artes aliæ, scientiæ aliæ, sed genera & fines ijdem. Natura autem nostra vt genitorum essentia iungitur, aliquo modo exors est huius numeri, successione atque laboris, quia totum est in toto, non tamen recipitur velut solis lux in vrceo: hæc enim diuisio ad infinita imperfectionis est, & solummodo accidentium. Scire autem infinitum est, reliqua sunt aut opiniones firmæ, aut scientiæ partes.

CAPVT VI.

Quod homo seipsum fingit magna ex parte.

PORRò cum videamus calefacta sæpius facilius calefcere, quòd sicciota & rariora efficiantur: & frige facta frigesieri, & reliqua deinceps: istud euidentius contingit in affectibus hominum vt Princeps dicebat. Lærari ergo & gaudere ad lætitiã facit, tritari atque timere ad vtrumque similiter oppositum. At hæc fingunt mores. Vnusquisque ergo & naturam & mores sibi format, quocirca aut à natura, aut à disciplina aut genio omnia ista habentur: scilicet lætitiã & securitas, uiltitia aut temeritas: inde etiam mores velut liberalitas, constantia, comitas, mansuetudo & bonus habitus. At in belluis non sic: neque imperare possunt sibijpsis, sed partu coguntur. Plurimum igitur in nobis repositum est: scilicet felicitatis principalis pars & decor, & ad reliqua non contemnenda auxilia.

CAPVT VII.

De felicitate humana & sine suo secundum Aristotelem.

ARISTOTELES constituit animam humanam seu intellectum immortalem, sed cum apertum esse putaret, mundum esse æternum; illam non ausus est diuidere: quare nec memoriam præteritorum, nec merita aut penas assignare licuit, verum substantiam substantiæ coniunxit. At operatione etiam oportebat illa iungere, atque cum hoc merita statuere: ob id summam felicitatem in homine perfecto, & quæ nulli alij conuenire posset aut de-

beret, constituit. Necessè ergo vt perfectus homo sit Diis simillimus, hic autem bonus & sapiens: ergo non potest esse felicitas nisi per sapientiam, sufficitque vt insit sapienti, quia imperfecta plurima sunt propter id quod est perfectum, atque ita communicatur speciei. Felicitas ergo est in cognitione Dei, per quam cognoscimur ab eo. Eorum enim quæ eandem habent operationem, illa contingit vicissim & in seipsis: velut si oculus oculum videat, etiam videtur & semet ipsum videt; ita homo sapiens Deum cognoscendo, cognoscitur tum à Deo cum illum contemplatur, & seipsum cognoscit per Dei cognitionem, quare fit bonus & perficitur eius sapientia: & tum fit felix & in tutela est Dei, perseveratque ob id felicitas. Oportet ergo vt appetat hanc felicitatem: ostendit autem hoc *Duodecimo Primæ Philosophiæ & Decimo Ethicorum*, quanquam id *primæ Philosophiæ cap. 8. in fine* Auerroës ad cælum frustra retrahat: neque enim id magis sed perfectè parer Deo. Oportet autem duo ostendere, & quòd felicitas inest eis, & quòd etiam prauis puniantur. Ergo cognoscere Deum & contemplari, vtræque sunt partes ipsius felicitatis: nam si hæc Deorum est felicitas summa, & ipsi soli beati sunt; felicitas summa etiam hominis in hac vita, quæ est summa perfectio & sine errore, est: ipsum contemplari & cognoscere. At in securitate est cognitio immortalis animi: ergo sapiens felicissimus est vtrisque his iunctis. At improbus caret cognitione finis & securitatis, idèd cum natura humana per se quærat finem qui est tranquillitas, necesse est vt per se sit infelix: vt pote optat diuitias, vel non habet, vel eripiuntur: optat sanitatem, videt incommoda senecturis, optat perpetuitatem generis, videt quàm filij sint inepti. In sapiente ergo tria sunt quæ complent felicitatem; contemplatio optimi entis cum his quæ ab eo pendent: cognitio perpetuitatis propriæ naturæ, & auxilium Diuinum. At me angit quod Deus non singula cognoscat: verum vt dixi plures licet non sint Dij, vnus tamen est, qui ordine plurimos efficit non numero certo, è quorum natura est intellectus noster, qui illis iungitur. Vtinam haberemus *libros de natura Deorum*. Et si verus est qui ad eum refertur de Diis localibus: nam quatenus iungitur intellectui, curam habere potest, vt etiam cælum cum sit causa communis, huic quidem prodest, huic nocet: quoniam imagines veras recipit præsentium ac futurorum, quorum notitia euadit discrimina. Atque hæc ratione defendi possunt. Sed obstat experimentum, quòd pluribus malis quàm bonis & non minus apparent talia, & spectra. Sed non indigent spectris boni, verum sufficit prudentia & pauca somnia: malis autem accidunt spectra ob corporitatem & demonum consuetudinem, quæ fit non contemplatione pura quemadmodum Dei, sed

sed fordida, & operibus iniquis mista.

CAPVT VIII.

De felicitate Humana verè & Epicuri dogmate.

Nemini dubium esse debet, Epicurum fuisse hominem pessimum. Is enim pessimus est, qui ea docere alios vult, quæ ipse non intelligere se intelligit; quod Epicuro accidit, ut ex epistolis tribus videtur quæ apud Diogenem Laertium, scriptæ reperiuntur. Quod autem se non intelligere sciret, palam est ex obscuritate sermonis atque perplexitate. Cum enim falsa & absurda se docere intelligeret, ne eò argueretur, (dico in his quæ de natura scriptæ) obscure & perplexis verbis cuncta inuoluit. Et quanquam moribus referant illum fuisse bonis, tantò eum constare esse deteriores: ut primum qui alia faceret, alia doceret, & hoc lenocinio decipere conaretur mortales, ut illi crederent, Optimi enim viri sunt, qui rectè viuunt, & optima alios facere docent: minus boni sunt, qui mediocriter viuunt, optima tamen suadent. Mali qui pessimè viuunt, optima suadent, velut Seneca. Peiores his qui pessimè viuunt, pessimèque docent ut Diagoras & Protagoras. Omnium pessimi sunt, qui optimè viuunt, pessima suadent: in quo genere sunt supersticiosi: & ab eo etiam parum abest Epicurus, qui si aded malè suassisset in moribus, velut fecit in his quæ de natura scripsit, proculdubio omnium mortalium pessimus dicitur & haberi posset. Quamobrem luisse operam in utroque colore videtur Plutarchus, cum in priore non videatur in his quæ de felicitate tractat Epicurus, illum rectè intellexisse: in posteriore ex infinitis erroribus atque immensis, vnum aut duos oppugnat, & minus etiam absurdos: tum verò ipsa oppugnandò, opinionem quandam inducere videtur, quod digna essent, quæ cum omnino stulta sunt, oppugnantur. Neque in hoc multò sapientiorum secutus Aristotelem est, qui delibatis tantum huiusmodi tam ridiculis rationibus ea damnat, quàm ridiculæ fuerat ipsæ opiniones; vnde ab eius interpretibus hoc non animaduertentibus dupliciter peccatum. Alij enim non efficaces eas rationes esse videntes, meliores postulant, & admirantur: alij conantur ostendere eas esse efficaces, quæ non sunt: verum in moribus si rectè intelligatur, nullus melius Epicuro sensit. Atque per breui tribus aut quatuor præceptis docuit omnes mortales esse felices.

Primum est, quod felicitas est in voluptate constituenda: quoniam cum felicitas sit suauitas quædam atque iucunditas, & animi quies, hoc ipsum non ha-

beaturnisi à voluptate, & cum voluptate coniunctum esse possit: liquet hominis felicitatem in voluptate cuiusque reponendam esse. Atque id ergo primum.

Secundum cum hæc voluptas ex quatuor rebus haberi possit: animi bonis, corporis, fortunæ, atque fictis; quærendum est an ex vno solum, ex his, & quo, aut pluribus, & quibus haberi possit: contingit autem quindecim modis, sed & vno alio qui præcipuus est. Ergo sic concluditur: voluptas omnis ad felicitatem facit: quoniam non qui habet mille talenta felix est, si mæreat, si lugeat, si timeat; sed qui quadrante gaudet. In hoc tamen obseruandum iubet, ne voluptas maiorem dolorem afferat: ne enim furto admissio trudarum in carcerem, & laqueo vitam finias: aut cibo distentus vigiles tota nocte ob crudelitatem. Nec minor voluptas maiori præripiat locum, ut ludendo, aut nectomantiæ operam dando, non te exerceas ut lucreris: aut ut malis conuiuio in lecto surgens interesse, quàm exercere corpus ad bonam valitudinem & robur. Tertium est ut voluptatem in virtute & sapientia ponas: secundo loco in corporis bonis, sine quibus ingrata sunt voluptates, quæ à fortunæ bonis habentur. Vltimo autem quæ ex fictis bonis & vitiis. Ostendit autem voluptatem ex animi bonis optimam esse, quoniam ad ea voluptas perpetuo sequitur, non ad diuitias aut reliqua præter corporis bona: hæc autem non pariunt voluptatem nisi ex animo, & etiam quia vix sentiuntur ob consuetudinem. Si tamen pauperi occurrat, ut exercendo se lucraretur, melius erit quàm animi bonis operam det, quoniam non solum illa alia bona consequatur, sed etiam quia liberius potest postmodum bonis animi frui, quoniam felicitatem non in bonis constituit, sed in vfu eorum: hoc autem tertium dicit, habent animi bona præcipuum, quod eis semper vti licet: aut saltem magis quàm cæteris. Opus igitur est prudentia in eligendo exercitationem boni, quod maiorem & puriorem ac diuturniorem voluptatem afferat; quod quidem est animi semper ac ferme. Propterea rectè ille dixit. *Non potest iucunde vni, nisi iuste, moderatè, temperatèque viuatur.* Tertium aliàs explicatum est, quod nostrum est eligere memoriam voluptatis & iucundorum, obliuisci reliquorum, quæ non in melius mutata sunt, nam & horum memoria delectat. Similiter speranda sunt bona, malorum non habere sensum aliquem.

Quartum quod si præsentem malo torquearis, si diuturnum sit & leue, compensabis memoria præteritum voluptatum, & possessione virtutis & sapientiæ, quas nemo te viuo auferre tibi potest. Si magnum breuèque, spe futuri consolaberis: si magnum & diuturnum è vita hac diffugas, neque cuiquam hæc fuga præcludi potest. Ita mihi sapientissimus mortalium naturali lumine, visus est Epicurus, iniuste

lancinatus ab aliis, nec bene intellectus.

CAPVT IX.

De Regno humano.

Regnum hoc humanum nullo alio constat, quàm vanitate, stultitia, furore, infania, vana spe, timore, doloribus, morbis, calamitatibus, dolis, fraudibus, miseris, afflictionibus, nequitia, dedecore, turpitudine, anxietate, fœditate, corruptione, coinquinatione, denique malis pluribus etiam quàm excogitare liceat, solitudine perpetua, cruciatibus. Hæc sunt quæ latent sub illis phaleris argenteis, ensibus ac clypeis aureis, vestibus ornatis gemmis, annulis, fastu, imperiis, magistratibus, amplis fundis, ornatis domibus, cæterua famulorum, ancillarumque: nummis, picturis, odoribus, conuiujs, lectis sumptuosis, magnifico quouis apparatu: Quid ergo? nil nisi sepulchrum: neque vlli alij rei rectè comparari potest. At plures gaudent hoc esse in sepulchro: nimirum nam & plures gaudent ferculo prædulci atque odorato, quod ei lethum cum magno etiam cruciatu affert. Gaudent alij dolis: & alij fœdam & profundam scabiem dum scalpunt. Præuis ergo maior felicitas hîc? Dnbito, si non aliud quicquam in medium afferas: neque enim satisfaciet forsitan illud quod omnia in idem redeant, curi indifferenter tollatur omne discrimen. Palam enim est hanc esse maximam felicitatem, quæ non aded à nobis eripi potest; quandoquidem nihil facilius est, quàm malefacere alteri. At non erit magnum quod facile est: magnum est turd malefacere alteri, & in hoc felicitas, non in simpliciter malefaciendo consistit. Ergo non est hic finis hominis nisi homo sit conuersus cum Diis? Quidni: palam enim est hoc esse necesse. Sed vbi creuerit, rursum sopitur ac decedit: neque enim malis quicquam consistere potest. A quo ergo sopitur: seu cura Deum; seu ordine ipso rerum, vt in fluctibus: ergo vbi ad finem ventum est, eadem mala patiuntur ab alijs: nimirum; sed bonos premunt mali, non mali malos. Summa ergo felicitas est premere bonos. Est sanè: At ego vel si Deus aliquis mihi hoc dicat non credam, sed vel subesse hic captionem existimem, vel post obitum dare pœnas consceleratos necesse est. Id sanè necesse est. Ergo cum tam pulchrum sit exire è scædo hoc sepulchro, vt in clarum & purum æther veniat, quid boni accidere potest illi, qui conuersa ratione vitæ eorum, ad quos venit, vixit?

CAPVT X.

Quod omnis ignorans malus, & cur.

Quod omnis ignorans malus sit, omnes ferme fatentur, & causam non reddunt, aut minimè manifestam. Dicunt enim quod qui ignorat, ob improbitatem cecidit, aded vt contrarij potius causam reddant: scilicet cur malus sit ignorans, quàm cur ignorans malus. Verum non ita est: sed cum qui ignorat, etiam id ignoret se ignorare, putat quæ nescit se scire: hoc autem quod nescit infinitum cum sit, ambitiosissimus est ignorans, vt qui omnia se scire arbitretur. Cum ergo conuincitur, dolet, aut se detectum, si respicit, & ob id odio habet: aut quoniam se victum dolo arbitratur: itaque vtroque modo odit victorem & vicisci cupit: & ob id multa mala agit, malusque perpetuò euadit. Contra qui sapit, laudatur ex his quæ nouit; quæ non nouit discere non dedignatur, & ab vtroque beneficio se affectum existimans amat, & ided benefacit. Hæc autem est boni definitio, scilicet benefacere.

CAPVT XI.

De bona fortuna.

Meritò quæri solet, vnde bona fortuna hominibus: neque enim in Deo reijcere decet, quod plerisque etiam malis fauere solet: tum in tam paruis vt & qui habent, paucis post annis idipsum contemnant. Et neque ea constant, & in eis etiam quæ à fortuna sunt, varietas perspicitur. Quidam ad astra referunt, quidam ad fatum referunt, sed rursus & huius & illius causam quærere oporteret. Quibusdam videri posset, veit ex frequenti alearum iactu, modo plures pares, numeri, & pauci; modo plures & impares, & alia ratione; qui in vnum collati admirationem pariunt, vt sit ex necessitate fortis & fortunæ, sæpius repetitis casibus quibusdam locis, hominibus, temporibus bona aut mala accidere; quibusdam alternatim, quam vocant variam fortunam. Aristoteles in *magnis Moralibus* ad vim animæ quæ eligit, refert. Sed vtinam modum docuisset: in illis verò aliquid plus fortuita collectione perspicitur; & quidam sanè etiam somniis, imò plerique iuuantur. Quod si à vi animæ fiunt, cur neque sapientibus neque bonis? an illorum deterior quædam est anima. Itaque cum eisdem luctamur. Quæ propter mihi sanè visum est, bonam fortunam ex pluribus oriri, præcipuè tamen duobus: quod necesse sit ea quæ à fortuna distribuuntur, velut & lapidum iactum fortuitum, inæqualiter distribui: quod

quod si inæqualiter distribuuntur, variis locis, temporibus, hominibus, & multa bona misceri in vnum; aliàs multa mala, aliàs bona & mala multa simul, atque etiam aliàs pauca sola bona, vel mala. Alia ratio est ex moribus hominum. Bene fortunati enim mansueti sunt, obusæ prudentiæ, quoniam cum his libenter versantur homines, & eos amant, & prompti. Vt ergo occurrantibus sibi ex constituto peregrinis, fortuita res videtur, spectantibus à longè & causam ignorantibus: ita eiusmodi cum multa sint & mediocriter tractata, & necesse sit iam in vnum alicubi plura aut pauciora similia, aut bona aut mala coire: nec possint his hæc euenire, qui omnino segnes sunt & agrestes, duri atque odiosi, & omninò rudes aut nimis acuti; hos enim plerique refugiant, tum quia timent, tum quia inuident; conuenit vt in illos bona fortuna incidat, quod etsi aliquis bonus genius aut malus talia dirigat, euentus erit.

CAPVT XII.

De eo quod maximè homini expetendum est ex Proxenetæ.

DICTUM fuit breuiter, & quantum satis est ad exercitationem, in *Proxenetæ*, de eo quod maximè homini expetendum est: at nunc demonstratiuè atque sufficienter, & de illo, & de causis erroris circa id agendum est. Ergo primum illud supponere oportet, quod optimum homini maximè expetendum est, nam absurdissimum esset ei qui posset esse Rex, expetere vt esset forsor, aut si posset esse dux solùm, expetere regnum: nihil enim aliud adipisceretur quam labores & pericula, & vt torqueretur perpetuò, si plus expeteret aut maius quam consequi posset. Stultus verò protus si quod optimum in sua potestate futurum esset non expeteret, sed aliud potius, vt eo adepto neque felix esset, neque acquiesceret: optimum autem vniciuque in vltima illius perfectione collocandum est, nam optimum in planta est, vt diu uiuat, floreat, fructum edat, abundet alimento, quod magna sit & speciosa: neque enim sensus ei optimum est quo caret, neque pondus: hoc enim ad vitam non pertinet. Equo autem optimum est, vt generosus sit, bene videat, bene audiat, sit cursor robustus, iuuenis, magnus, cibo fruatur abundè, cum equabus concurrere si liceat. Et generaliter vt sensibus suis ac robore abundè frui liceat, quoniam sensus vltima eius perfectio est. Ita & medico vt plures & maximè nobiles curet, non vt regnet, neque vt calceos suat: hoc enim tutori calceorum, illud Regi conuenit. Igitur maximè expetendum homini est, vt quod in optima eius parte optimum sit, adipiscatur. Optimum autem partem in homine esse ra-

Tom. X.

tionem dubium non est, quandoquidem ea sola à cæteris animalibus separatur, & Diis similes sumus, & volumus & nolumus, & amamus, & gaudemus; & si sensu voluptatem capimus, non ea felices nos existimamus, nisi cum cogitatione ipsam metimur. Illud quoque fatendum est, optimum esse felicitatem, in qua gloria, voluptas ac summum bonum humanum continetur, atque hæc in rationali animæ parte constituta est. Summum igitur homini expetendum est: ita felicitas, quæ in rationali anima est.

Est etiam felicitas circa mediocritatem; quoniam ab extremis optando angimur, & operando periclitamur, velut auarus angitur pecunia, & dolet, & dum vult eam parare, mille incommoda subit: prodigus statim necessariis indiget, timidus semper torquetur, vt sit infelicissimus: audax mille incurrit pericula, imprudens errores admittit quibus torquetur. Sed & felicitas humana in conuersatione hominum aut non sine ea est: homo enim solus multis caret cõmodis, & parte felicitatis destituitur? Cùm enim homo & ad se & ad alios comparari possit; ad se quidem sapientia; ad alios virtute felix euadit.

Rursus felicitas in virtute atque sapientia consistit, quoniam rationalis anima duo solum hæc habet, scilicet virtutem & sapientiam. Cætera enim extra illam sunt, & etiam quoniam optimum esse, est in scientia qua Diis assimilamur; & velut sensus in optimè sentiendo perfectus est, ita ratio in intelligendo: & rursus circa virtutes, vt possit consistere circa medium; tum quia illud solum stabile est vt dixi, & felicitas in stabili collocanda est: tum quia sola virtus est circa mediocritatem, quam natura fert. Extrema autem sunt infinita & periculosa ob id, tum etiam quoniam vt dictum est, felicitas est homini solum in conuersatione & societate. Per virtutem autem homo maximè aliis conciliatur hominibus, vt pote per mansuetudinem, liberalitatem, comitatem, prudentiam, amicitiam, fortitudinem, continentiam, modestiam; non iracundum esse neque ambitiosum, nec irrisorem, nec fallacem, nec contentiosum aut morosum, vel tristem aut adulterum, fordidum, contumacem vel instabilem. Felicitas autem consistit in re stabili: nam si optima esse debet, necesse est vt non mutetur, aliter plura essent optima: deinde quia si animus fluctuat, & ex vno in aliud transit, anxius est & inquietus: felicitas autem in quiete consistit, & sine æstu aliquo est ac sine fluctuatione.

At interim optimum est in vnoquoque quod nondum adepti sumus, ipsum adipisci bene, & in eo quod adepti sumus, bene vti. Velut venatori optimum est & præstantissimum bene venari, & ædificatori bene ædificare. Igitur optimum homini est adipisci virtutem & sapientiam, atque illam exercere. Expetendum autem maximè, quod & acquisitione optimum est &

HHh 2 vlu,

vsu, vt dictum est: velut si domus esset humana felicitas, & optima res, expetenda maximè esset ars ædificatoria, tum verò ipsa domus. Ergo & adipisci virtutem & sapientiam, maximè expetendum est. At verò sapientia vti & virtute, non licet nisi eas habenti. Quod ergo ad vsum attinet, expetere illas oportet maximè: Adipisci autem virtutem, nulla alia via magis licet, quàm virtute ipsa: tum quia simile simili comparatur, magis quàm alio: tum quia per patientiam, & industriam, & diligentiam, & continentiam, & perseverantiam, & per labores, & spernendo lucra & voluptates, virtutes parantur & sapientia. Igitur maximè expetenda est ipsa virtus & sapientia, ob perfectionem operationis & felicitatem adipiscendam. In adipiscendo verò, etiam & in motu, vt ita dicam seu acquisitione felicitatis, expetenda virtus.

Quod verò fallit nos duplicè habet causam, quæ tamen in vnam rediguntur: & est error finis. Cum enim propter voluptatem aberremus in fine, & statuamus felicitatem in diuitijs, & in existimatione, & maximè secuti vulgum exemplumq; potentium, sed imperitorum: existimamus maximè esse expetendas diuitias & potentiam, & existimationem, quia aberramus circa finem: dum verò adipiscimur, non possumus cognoscere ipsum finem, quia sumus in motu, & idè sequentes exemplum aliorum, putamus nos adipisci felicitatem, atque interim gaudemus. Verùm cum vt dixi, felicitas consistat in quiete & virtute, vbi adepti fuerimus opes & existimationem, & potentiam, nihil inuenimus quietum, neque etiam inuenimus finem. Et idè error hic non detegitur nisi cum ad finem peruenerint: tùm verò apud se infelices existimant; Alij autem qui extra sunt, in errore manent, putantes eos esse felices. Sed & ipsorum quidam licet se non esse felices intelligant, non putant se esse infelices, quia nullam aliam felicitatè norunt: atque hi duntaxat quærunt de humana conditione, damnantque eam vt felicitatis expertem: & si quis dicat aliam esse felicitatem; aut quosdam esse felices, negant, aut quia ita credunt, aut verecundia ducti. Verùm tales maximè afficiuntur calamitatibus, & ad desperationem deueniunt: id enim tempus maximæ miseræ est seu iuueni seu seni contingat, diuersa ratione. Hæc refert, quod antea vel sic aliqui se fingant felices, nisi quis neget quicquam interesse inter Regem verum, & eum quæ ob insaniam se Regem esse putat. Quid igitur his inest? non aliud quàm quoad possunt, aliorum felicitatem impediunt: aut potius adiumenta & ornamenta felicitatis, velut gloriam & existimationem, quietem, securitatè, vitam etiam nonnunquam, opes quasi semper. Hoc est totum quod possunt, & summa eorum felicitas: nec aliud prorsus habent, in hocque etiam ipso plurimum æstuant, idque totum est, vt postquam

neque ipsi possunt esse felices, neque impedire quin sis felix, vt saltem non existimeris, aut nemo tibi eam inuideat felicitatem, quod facilè est illis impetrare apud vulgus; perinde ac si quis apud afinos impetraret, ne homines crederent ipsis esse feliciores, cum nostram conditionem ignorent: nec tamen ob hoc humana felicitas eo vel teruncio minor esset. Hæc igitur eorum felicitas est obstare. Similes autem sunt his, qui tympanum pulsantes, iucundam & egregiam musicam obturbant: neque enim ipsi voluptatem capere possunt ex sono illo, sed eos qui potuerunt, impediunt. Et mihi quidem maximè hoc perspicuum est, qui geminam personam ago. Et cuique facilè notum esse poterit, qui simili conditione fuerit; nam vt intelligo multa, & virtute vtor, felix mihi videor: & quod intelligam quæ alij non norint, & quod donum id à Deo adeptus sim, & quod sim securus ac stabilis in eo bono: quòdque aliqua peregerim, quorum memoria me delectet: quòdque nec in vno nec in altero labore afficiar, gaudeoque quotidie quòd discam nouum aliquid: nam quæ non noui non me discruciant, quia illa an sint, nescio. Est enim vnicique hoc naturæ boni inditum, vt se omnia scire existimet, quæ nescit non esse putat. Quæ autem discit, simul & esse nouit, & discit. At vt ad opes, ad artis gloriam me conuerto, est aliquid semper quod discruciat: si non ago, alijs videor esse inferior; si ago, laboro: semper fluctuat animus, semper est maius quod videt quàm quod habet: isque excessus quod mirum est, semper augetur.

Declarabo autem id duobus exemplis, non ab Antiquis longius repetitis, sed vno non multò ante; altero verò etiam quod vidi. Fuit itaque Dantis ætate CCC annis Vgulinus Gheradiscus patritius Pifanus, qui oppressa factione contraria amicis & clientibus, & opibus, atque etiam prole; namque erant ei tres filij, quatuorque ex filijs nepotes, adè vt gloriaretur extolleretque fortunam suam, quod nunquam sibi quicquam aduersi contigisset: & cum in conuiuio quod amicis exhibebat, hæc eadem repeteret, interrogauit Marcum Lombardum præcipuum ex his quos conuitarar amicis, an existimaret ei quicquam deesse ad felicitatem? Is seu cogitasset quòd nimiam felicitatem etiam maximæ calamitates consequi solent, seu diuino afflatus numine: Nil (respondet) præter Dei iram. Vgulinus sic interpretarus est, quasi diceret nil posse ei nocere præter illam; idè ob amicitiam intimam, seu ne obturbaret conuiuium, cum causam ipsi ex interrogatione importuna dedisset, nihil respondit. Paucis post diebus suscitata factione aduersa, accurrenteque populo domum expugnat: filius vnus & nepos vnus occiditur. Ipse captiuus cum reliquis duobus filijs ac tribus nepotibus ducitur in turrim: clauibusque in fluium Arnum proiectis

proiectis fame consumptus est. Primum quidem in vltis minores natu, nepos scilicet infans, post reliqui, vt ipse etiam biduo omnibus, sed cæcus superuixerit. Id sanè non contigisset, si se felicem existimando cogitasset, quod inter scelera vixisset: vnde emendatà vità nunquam in tantam calamitatem decidisset. Prodidit enim Ninum Gallurum ex filia, & Anselmum Capraiam ex sorore nepotes. Hunc creditur veneno ob inuidiam peremisse; illum constat ab eo pulsum in exilium: vt nil mirum sit à Rugiero Vbaldino Archiepiscopo vrbis, aduersæ factionis Principe & complice scelerum, cuius Dantes meminit, proditum fuisse. At dicet quispiam: ergo & in eodem periculo versabitur, qui se ob virtutem felicem existimabit? Minima: nam hoc totum Deo relatum habebit, intelligétque hanc esse felicitatem humanam à Deo acceptam: nam ea se consequuntur, à Deo intelligere se accepisse virtutes, & sapientiam, & exiguum illud administrationis auxilium; (nam vix graude esse potest) & sapientiam habere, ac secundum virtutem viuere.

Sed venio ad secundum exemplum, in quo nullam partem fortuna aduersa sibi vendicat: Ambrosium Cauenaghum Medicum nemo est ciuis nostræ vrbis qui non nouerit. Is primum ingenio fuit elegantis, & moribus maximè vrbis nostræ accommodatis, adè vt nulla esset domus aut diuitis, aut nobilis, quæ Cauenaghum non experta esset: semperque ea res in incrementum processit, & in summo constitit fama, non solum apud ciues & nobiles, sed exteros ac Principes, omnibus notus: dona vndique ad illum confluebant, conuiujs, grauib; consultationibus intererat, tricetes sestertium ex arte atque amplius sibi parauit. Inde etiam agnatione nobilibus multis iungebatur: filij ei tres sapientes ac probi ex pudica vxore, adè vt cum ipse luscus esset, omnes luscii fuerint. Sed & filiam habuit quam in Collegium sacrarum Virginum collocauit. Vixit vltra septuagesimum annum, nullis profus confictatus incommodis: nisi quod filium natu medio longo morbo amisit; charus quibus, charus exteris, charus fenatui, charus Principibus, charus populo, charus militibus: è LX. præterea senatoribus vrbis erat. Itaque si respicias ad humanam sapientiam aut felicitatem, neminem huic viro vel in hoc, vel in illo, iam multis seculis contulerim: nam domus illius, vt Principis atrium, frequentabatur. Quid contigit (vt intelligas vera esse quæ dixi:) minori natu filio Sacerdotia non mediocris redditus contulerat: maiori vxorem ex animi sententia nobilem cum ampla dote; & iam (ne quod ad felicitatem deesset) nepotem viderat ex illa, rogat minorem filium, vt postquam diues esset ex Sacerdotijs, vt paternæ hereditatis, cum iam pares haberet redditus, portioni suæ, cederet maio-

Toma. X.

ri natu filio (is Pomponius vocabatur:) cumque noluerit, adè tristitia ac dolore affectus est, vt moti desideraret: cum verò morbus aduenisset, flebat, neque vquam consolari potuit: superuixit pluribus diebus, nec minus tristitia quàm morbo obiit. I modò & dic felicitatem esse in rebus. Dubium non est, quòd si virtute præditum animum habuisset, secum reputasset. Filius meus Pomponius quindecies sestertium habet in censu, septies sestertium ad ipsum ex fideicommissio relinquere cogetur Aloysius, vt colligatur plusquam vices sestertium: at contentus esse poteram, si vel quatuor millia sestertia eis simul diuidenda reliquisssem; nam ab initio vix habuit mille, vt ne optare quidem tantum, nedum sperare ausus esset.

CAPVT XIII.

*De sex generibus perfectionis humanæ;
& quomodo ad duas vel tres
redigantur.*

Dicamus ergo quòd humana perfectio in duabus aut tribus rebus consistit, quæ in contemplatione positæ sunt, seu nulla omnino sit in externis rebus, seu quod mihi verius esse videtur, in contemplatione solum externisque rebus, quæ ab ea proficiunt. Id enim solum bonum est, quòd à bono originem ducit: contemplatio autem bonum, & fructus eius externæ res secundæ, iuxta humanam conditionem & finem: vt qui non consecutus fuerit, externa planta quidem florente & germinante, lætetur & gaudeat, non vescatur tamen fructibus: qui autem fructus habet, sed plantam non possidet, voluptate illa non fruatur; & fructus intempestiue collectos habens, hos quidam acerbos illos siccos, speciem solum retineat: vt ad vitæ necessitatem vtilis sint, sed omni voluptate ac suauitate careant, nisi ea quam extinguendo sitim ac famem, natura defectu & incommodo corparauit. Sic opes delectant pectus auaritia flagrans, quamuis neque habeat quibus vratur, aut in quas distribuatur voluptates: & nec tutò seruare possit, nec diu retinere se posse satis intelligat: & quòd ex earum possessione insidias sibi metuere, ac comparati sit necessarium. Cùmque hæc tot & tanta incommoda non ignoret, pectus tamen anhelum ad auaritiam & dum eas minuere, abscondere, ordinare, in tuto collocare, in vltis iucundos conuertere deberet, optat adaugere, non contentus prioribus malis. Et cum sarcinæ curarum & periculorum imparem se videat, illam tamen adaugere fatagit. Exemplo illorum qui poti, & saturi, ac nauseabundi, ex consuetudine quadam, & voluptatis mentitæ desiderio adhuc esse & bibere pergunt. Et exemplo deteriore, tum ob aratem, tum ob iacturam senes diuites, qui mane surgunt, tota die laborant

H H h 3 vt

vt augeant, quod ferre non possunt: nec illud habentes aut cogitantes cui hæc reliquitur sum; nonne planè amentes eos dicas, & tamen tam multorum & opinione vulgi, sapientumque virorum consuetudine impetratum est, vt etiam sapientes hi existimentur qui cumulant. Sed si sapientes dici aut existimari possunt, quinam meritò stulti cenferi poterunt, aut quo in angulo humanæ habitationis latebunt. Igitur sapientes hi duntaxat erunt, seu verè, seu omninò sapientum iudicio; nam illi solum aut ob opum admirationem à pauperibus, aut ob commodum ab hæredibus, aut à sui similibus ob certamen existimantur, qui partis virtutibus eiusmodi commoda ex illis nanciscuntur. Vnde suauius res quæ parata est, sed suauior parandi modus, suauiissima verò radix, scientia tot rerum, propter quam in pretio habemur. Etenim ipsam scire per se pulchrum est & delectat, ob id quod sit operatio incorporeorum similis voluptati. Et quòd si nos tantum sensuum cognitio delectat, cum tantum quæ cognoscuntur ex sensibus diffluant, qualis erit hæc sempiterna; Et si homines tantum spacij terrarum ac maris superant, cum tot incommodis, impensis, periculisque, vt pauca quædam quæ cæteri domi desides non norunt, cognoscant, atque ob id eminent: vnde Homerus de suo Vlyssæ sic orsus est.

Dic mihi Mæsa virum, qui postquam Pergama Troia

Celsa sacra enervis, populatus mania flammis.

Classe diu raptus, variisque erroribus æstus:

Qui mores hominum multorum vidit, & urbes.

Quantum mortalia omnia, & quæ vno in statu non permaneant: quanto commo multò plura æterna discentes, ac domi sedentes, licebit nobis ipsis de ipsa cognitione voluptatem capere? At verò cum etiam supereminere nos cæteris intelligimus, cum verè & mortales cæteri cognoscunt, quàm suauiissimè nobis gratulamur? Is ergo primus fructus cognitionis. Et nobis quidem ad L X. M. inventorum, quæ præter ab aliis accepta, intelligimus hoc ipso præstare cæteris, parum gaudemus: at ipsa rerum scientia multum certè delectamur, nec quòd inuenerimus; labor enim inuentionis voluptatem pensat, sed quòd sciamus, iucundum est: nam discrimen non est inventorum aut acceptorum, nisi si quòd inuenimus præstantius sit, maximè cum vno inuento ad plura commoda uti licet. Secundum ex hoc primo ortum est, estque secundarium scilicet ad vitam, honores, opes, exercitationera. Et ad vitam quidem primum ex libris *de tuenda sanitate* tam multa collegi, & aded exquisita, vt annum nunc agens L X V I I I. propèque illius finem nil patiar ferre nouum, quod

à iuuentute passus non sim, præter Enterocelera, à qua etiam parum vexor ob vincula: Et podagram, sed ea minimè ex inuentis me afficit. Ventriculus melius se habet quàm in iuuenta, cum tamen perpetuò scribam, & à prandio. Oculus dexter aliquando parum imagine muscæ vexatur: sed nunc rarius: fibillus aurium non molestus est, quandoque tamen aduenit. Sed dentes X X I I. qui supersunt optimè se habent: si antea inuenissim quæ nunc noui, nil mirabilius contingere poterat. Ex hac etiam mihi opinione hominum lucra, & munus legendi, & gloria parata est; aliorum comparatione minora, sed quod attinet ad me maxima: nam hæc maiora sunt quàm vellem, aliis vt video minora. Atque hæc parte hisque duobus satis felix, tum editis iam CXXVI. libris, conscriptis aliis penè C C. & L X. prope auctores iam de nobis in suis libris mentionem faciunt. Multò maiorem nactus sum felicitatis occasionem ex ea inuentione, quæ ex vno omnia deduco, Auerroem existimo, illum vocasse coniunctionem agentis intellectus cum materiali. Eam quam ego expertus sum dicam, de illa post modum videbimus. Ego Deum cognoscere aut intellectum illum agentem non dico, sed id cognosco, quod in *secunda parte libri de proportionibus* ostendi: ex cuius inuitu quasi regrediens inferiora contemplor, vt homini fas est, insidètque animo comprehensio illa, & hæret, lætùmque detinet: Quæ autem Auerroes intelligere se gloriatur, nescio. Ex hoc vno mihi contingit, vt quasi regrediens cætera intelligam, prius factò ascensu ex infimis ad suprema: & vt in Mathematicis à Principijs, conclusiones & Theoremata atque problemata. Et quamuis Auerroës in libro *de Beatitudine anime cap. 4.* dicat, quòd accidit intellectui nostro erga agentem, quod oculus erga solem: oculus enim illuminatus videt ea quæ ei obijciuntur solis lumine, & inde & ipsum solem; ita materialis intellectus intelligit lumine agentis, & exinde etiam ipsum intellectum agentem.

Sed sermo hic licet videatur speciosus, & subtilis, cum vnus sit, res habet difficultates: prima quia non docet hoc exemplum quomodo intellectus seipsum intelligat, sicut neque quomodo oculus seipsum videat: nam solem quidem lumine solis videt, non ramen seipsum. Et idèd neque intellectus noster in illa coniunctione seipsum intelligit, quod tamen admittit. Et est aliud etiam dubium multò grauius ex hoc, quoniam intellectus cognoscit seipsum, antequam fiat ista coniunctio, nam illa fit in senectute, & intellectus semet intelligit in iuuentute, & absque tanta perfectione & conditionibus. Secunda est quoniam non docet illud, quod ratione & experimento constat: scilicet quod intellectus intelligendo intellectum agentem, non intelligit Deum, quia ipse distinguit vnum ab altero, vt ibidem affirmat, sequutus

Accu

Auennazar, quem alio nomine exponunt Alpharabium: ponit enim Deum in primo ordine, & intellectum agentem in tertio, aded vt distent maximè inter se. Et qui Deum intelligit, necessario intelligit modum quo ille intelligit quoquomodo, & ita descendendo intelligit reliqua omnia quasi in nube; tum ob multitudinem rerum, tum quia ille modus est nimis sublimis, & etiam alienus à natura nostra: tum quia deficiunt media quæ sunt inter scita ipsa: Et etiam quoniam est assuetus cognoscere solum, quæ cognouit idem homo per sensum. Et ideo ex hoc intelligitur singulare, & est quoddam ille qui multa nouit ante illam coniunctionem, optimè nouit multa: multa quidem quia multa nouit antea, optimè quia diuino modo, id est descendendo & per causas: aded vt scientia eius, quia, id est, per effectum cõuertatur in scientiam simpliciter, & veram, & per causam, sed tamen vt dixi imperfectam, & incomparabilem scientiæ Dei. Tertia est quoniam intellectus noster si non ante coniunctionem intelligit, nihil intelliget & ideo nunquam coniungetur. Si autem intelligit, quid opus est illa coniunctione: poterit enim etiam illuminari antea, & illuminatur: Et ideo manifestum est quoddam isti Philosophi scribunt quæ nesciunt, & verbis inuolutis, vt videantur admirabiles, & ne deprehendantur in errore. Et ideo etiam dixit quoddam hoc accidit necessariò alicui, & in aliquo tempore. Sed quomodo si vnus est intellectus, & intellectus quatenus materialis humanus est, coniungitur agenti, quomodo in vno homine continget quod est totius speciei? & similiter quomodo in quodam tempore, cum incorporea non coniungantur temporibus? Et ob id Auennazar sincerius dixit esse anilem fabulam, quia ipse nunquam adeptus est hanc coniunctionem: noluit enim mentiri & nugari, vt posteris admirabilis videretur: & ideo dico quoddam ista coniunctio est sempiterna, & in omnibus & est cum Deo, & hoc quia est vnus mundus totus incorporeus, cuius extrema pars, quod ad cognitionem attrinet, vsque ad elementa extenditur; quoddam ad intellectum, vsque ad nostrum: & cum sit vnum, copulantur quasi extrema. Sed deteguntur modò in hoc, modò in illo, & modò in hoc tempore nobis, modò in illo: sicut sol æternus est, visio eius est in tempore, quia impedimentum scilicet nebula est in tempore, & accedit & recedit: hoc autem non fit solum per scientias, neque vnquam ab illis efficitur, sed voluntate diuina repurgato animo; vel ob singularem gratiam solam, vel etiam concomitantibus actionibus, & ipsa videtur delectari anima studiosa.

Et hoc est quod sum expertus, & non in seruitute, sed in iuuentute, & paulatim se detexit non ob doctrinam, sed quoniam vt reor, hoc ipso delectabar. Et ex hoc adeptus sum, vt omnia quasi ex vno intelligerem: Et hoc fuit quartum & secundum

munus ex non principalibus. Et inde profitebar extemporaneè, & consulebam, & scribebam: & hoc est notum omnibus per tot iam annos. Et non ex doctrinis hoc adeptus sum, sed potius magnam perfectionem, & in eis, & in linguis ob id: Et ego ignoro causam. Constat enim quoddam linguam latinam didici vno vesperi, cum non nisi vno mane fuerim in ludo literario. Fuit postmodum etiam adiectus genius multum differens ab illa coniunctione, cum cognoscerem futura, & absentia, vt aliàs dixi, & nec eius scio causam. Et cum his omnibus acciderunt multa tamen infortunia circa filios. Et demiror de Alexandro & Alpharabio, quod ausi sint ponere intellectum materiale mortalem, & post vnus coniunctum cum agente: & ob hoc impudentior est Alexander, alter etiam subscribat dicentibus, quoddam intelligit Deum. Et ideo mirum est etiam de Auerrorè, si eam adeptus, quoddam quid illam secutum sit, non dixerit. Dicam autem ego me nil percipere nisi voluptatem illam, quoddam sine labore, & tadio memoriæ intelligam, interim Deo gratias ago quotidie, non de hoc, sed quia scio esse fontem omnium bonorum incorporeum sine fine, & quoddam omnia bene ordinauit, licet modum ignorem. Quæ verò adijcit Auerrorè cap. 4. de sua ista coniunctione, quoddam intellectus materialis intelligit se & alia abstracta, & hoc non ex se, quia nihil mouet seipsum, igitur ab alio: hoc non solum de abstractis, sed de alijs. Et ideo euidentius est, quod idem esset quoddam reciperet & moueret, & hoc est falsum: & ob id deprehendimus esse intellectum agentem, qui mouet & illuminat. Sed hoc multum differt ab illa sua coniunctione. Quoddam vero humanus intellectus sit ita coniunctus agenti, vt necesse sit, vt in aliquo homine & aliquo tempore hoc accidat; pr:er id quod dixi de tempore, & homine vno, esset etiam hæc coniunctio fortuita, & occupatus Deus in conseruando hanc coniunctionem, tanquam vnã rem necessariam vniuerso, ne periret: quæ quis non videt, quàm stulta sint. Ideo coniunctio semper manet, & in omnibus, sed in his in quibus Deus vult, detegitur, quia toti homini communicatur. Et ille homo tum differt ab alijs, & est quasi superior natura. Demum cum dicit, necesse fore, vt homines inueniantur instructi disciplinis, & cum conditionibus prædictis, vt possit fieri perpetuò ista coniunctio: ista sunt verba ridicula, miscere necessarium cum fortuito: Deus enim ordinauit necessaria coniuncta semper. Et si vult seruari semper naturam humanam, hoc est ex conditionibus necessarijs, non fortuitis, quod euidenter apparet in numerorum proprietatibus & circuitu, in reditu stellarum errantium & lunæ: in Geometricis figuris. Et ideo omnia sunt vana. Et maior vanitas apparet in his quæ approbat de Auennazare: Et sunt similia verbis illorum, qui se-

ries rerum naturalium ad numeros redigunt: velut quòd animalia habent quatuor pedes, Mundus quatuor elementa, quatuor rotas, qualitates: quatuor virtutes principales; Fortitudo, Iustitia, Temperantia, & Prudentia. Quin enim non videt, quòd illa sex voluntate solum sic distributa sunt, non vlla ratione. Cæterum vt dixi hæc quæ nobis contigerunt, etiam à prima iuuenta anno scilicet xxvij, mihi contigerunt, certa ratione, mihi tamen ignota. Idem existimandum est de alijs, & fuerunt sex præcipua: Scientia, commoda scientiæ, cognitio Principij, deducta ratio ab vno principio, Genius & consequentia ad deductionem illam ex vno, ex qua plura & magis admiranda feci, absque memoria, & mediocri quantumuis ingenio, quàm multi memoria insigni, ingenio verò longè præstantiore præditi.

CAPVT XIV.

De maximo miraculo humanae naturæ.

Forfan quòd dicam non alijs aded videbitur mirabile vt mihi, qui valde naturà ab eo sum remotus: id est quòd Seneca in *proemij initio primi libri conuersionum* de semetipso recitat his verbis: *de memoria loquens: Hanc aliquando in me floruisse, vt non tantum ad vsum sufficeret, sed in miraculum vsque procederet, non nego. Nam duo millia nominum recitata, quo ordine erant dicta, referoam: Et ab his qui audiendum præceptorem nostrum conuenerant, singulos versus à singulis datos, cum plures quam ducentis efficeremus, ab vltimo incipiens ad primum vsque recitabam.* Aliàs dixi non hunc esse Senecam, qui sub Nerone occisus est, illius magistrum, sed vel patrem vel patruum. Et mihi hoc maius videtur, quàm si quis aut super aquas eat, aut volitet, aut resurgat à morte: non quòd hæc supra naturam omnino non sint, sed quòd hoc etiam sit supra cogitationem omnem: & in illis quædam similia aut propria fallere oculos videntium magis possint, quàm in hoc. Et demiror sanè de Plinio diligenti scriptore, propinquo temporibus Senecæ, qui cum quinque recitet exempla valde memorabilia, hoc omnibus maius prætermittat. Nam Cyri, Scipionis, Mithridatis ac Charmidæ magna licet sint, longa tamen consuetudine cui nihil denegarum est, constare potuerunt: Cynæ factum populare fuit, & aliqua ratione confictum, aliqua non factum: sed incrementum accepit à fama, cui nil denegatum est. Ordine enim procedebant, & ipse iam diu ante ordinis rationem in tabulis acceptam condiscere potuit: neque tot erant omnes, quos pluribus diebus & forsan mensibus memoriæ mandauerat. Repræsentatà re vt

in solennibus diebus fieri solet, non difficile fuit id præstare. Simile mihi contigit erga quendam sciculum, qui latrunculis ludere absque aspectu militum volebat incedendo, sed palliatus: statim respondi esse artem, non memoriam: nam sub pallio tabellam habebat; in quam intuens, cum loca diuisa haberet, vt tabula latrunculorū, facile est recordari militum, imò etiam describere, vt videas per imaginem. Ecce quàm leui techna factum est, vt quòd maximum existimabatur, nihil propemodum esset. Sed in Seneca si non mentitur, & memoria erat prompta, & solus mentis vigor.

CAPVT XV.

De ordine actionum humanarum ex fine sumptis.

Finis quidem omnis hominis est bene esse. Sed hoc ipsum quid sit, & quale, in magna contentione est. Ergo aut plures sunt aut vnus: & si plures, aut diuersi in diuersis, aut omnibus ijdem: & similiter seu plures omnibus, seu diuersis, aut ordinatim se habent, aut non differunt tamen; quoniam si omnibus ijdem, necessariò ordinem habebunt, atque eundem semper. Si autem plures diuersis, aut ordinem habebunt sed necessariò diuersum, aut omnino ordine carebunt: Propterea cum longum esset & non magnæ utilitatis, & præter id difficile atque contentiosum, apud multos has omnes quatuor diffinire questiones, forsan præstiterit vnà adiectâ supponere, quòd omnibus quidem sit vnus finis: Ea autem quæ necessariò adijcitur, est; an plures fines simul esse possint; sed quasi coordinati? veluti ditari ac vitare: tum verò interim etiam esse in existimatione. An quidam fines omnino per se sint inutiles, velut esse in existimatione; per se quidem, licet omnia bona sint hominibus; vtpote existimatio, etsi non pariat diuitias, securiorem tamen reddit hominem, cum vnusquisque diuersis periculis sit obnoxius: at è diuerso illud est, quòd talia iacturam temporis faciunt, & hominem plus iusto dū ad se aduocant, ab alijs utilioribus reuocant, & assuefaciunt: aut vt deteriora præponat, quòd manifestè malum est: aut vt omnibus intentus sit quòd laboriosissimum est homini, & periculo non vacat, ne dum omnia curat, nullo, aut valde paucis, aut melioribus frustratus, potius deterioribus.

Dicamus etgo primum quòd alia quidem sunt, vt finis hominis: alia ex ipsius ratione, & vt partes: quædam sine quibus adipisci illum non licet, alia ad ornamentum, alia ad speciem & quandam voluptatem quam ex eo concipimus; & quædam ex his aut pleraque vnum in alterius locum succedunt, vt partes in finis, & ornamenta in

in partium, & sine quibus similiter. Et hæc modò magis, modò minus, iuxta etiam naturam hominum. Et quòd finium verus est is, qui rectè congruit homini sapienti: sicut sanus cibus boni temperamenti homini, & vestis homini bene se habenti, non gibboso: alia autem gibboso. Omnium autem fines vno concluduntur ambitu: scilicet habere quod optamus, & tutò possidere. Optimus ergo is est in virtute, cuius suprema pars est pietas, & gaudium in Deo. Est enim securissimus & optimus; & maximus, tum etiam putissimus, post sunt reliqua commoda animi, corporis, & fortunæ. Fortunæ autem maxima quæcunque ad tutelam nostri corporis & animi, tum nostrorum: vt ad erudiendos filios, ad satellites & huiusmodi. Pecuniarum igitur vt quæ facillè in singula commutentur, præcipuum commodum. Existimatio quoque ad securitatem facit: quocirca ad secundam partem id est ad retinendum utilis est. Primum igitur bonum & maximè felicitati proximum est virtus: secundum est scientia atque prudentia; tertium opes, quartum gloria stabilis, quinto in ordine est existimatio hæc vulgaris, & huius optima, ac in qua plus est spei, est aulica. In absoluendo ergo eam, multum laboris impendit Baldeiar Castellioneus; & quomodo adipisci eam liceret, edocuit. Quærendum est igitur, an ea præcepta veræ felicitati sint vtilia: nam si sic, recipienda: si non, non. Et si quibusdam sic, quibusdam non: Et si quædam sic, quædam non, vt velut alicui omnia, eodem modo statuendum est de his.

Ergo hæc aulica existimatio focus quidam per se est, & per se inutilis: habenti tamen ad securitatem prodest, non habenti nonnunquam, aut propter conditiones aliunde quæsitæ, aut ob domini socordiam atque ignauiam, curantis adulationes & fucum scientiarum, & malè partas artes. Habenti ergo eatenus quærenda, vt nil necessarium, nil ornamentorum verorum amittatur. Itaque non omnibus eadem ratione optanda, multò minus quærenda. Et etiam his quibus utilis est & honesta: non omnia ex æquo præcepta conueniunt, sed quædam prætermisisse non solum decuit, sed etiam oportuit: velut illud de Rege Ferrando Neapolitano, qui chirothecas perpetuò gestabat in manibus, corpus absque toga sæpius ostentabat, quòd perpulchro se corpore esse, & manibus sædis ac deformibus arbitraretur. Superflua cura & Rege indigna: cuius intererat potius præstare se admirabilem in Sapientia, animi, quàm corporis concinnitate, & iustitia quàm manu decore. Dignus igitur qui regno spoliaretur, vt postea ei contigit, atque in perpetuum, cum tam humilibus atque peruersis cogitationibus.

Neque parua vnquam Principi curæ citra contemptum esse possunt, vt neque in magnis semper laudem promereri. Itaque hæc studio adulatorum contingunt, vt etiam olim Neroni, qui & ipse principatum orbis amisit. Eatenus ergo huic industriæ operam dabimus, quatenus vel inopi diuitiæ, vel diuipi securitas paretur. Secus ne aliquid temporis deperat, aut Deo displiceamus, aut meliorum curam omittere cogamur. Ita magis decet discere vt partis probè vtamur; post si quicquam superest, vt eis ornamenta addamus; demum vt etiam ad ostentationem aliquid adijciamus. Sed id rarò.

CAPVT XVI.

Nihil miserius esse vitiosa vita.

Cum sæpe vidissem dicentes Philosophos hanc sententiam, minus firmiter autem probantes ac demonstrantes eam, demirabar ac contemnebam. Postquam autem consideravi, quòd segetibus odiosa vita est, quòd odio se haberi ac contemni se videant, tum causam dicti Philosophorum intellexi, veramque illorum esse sententiam animaduerti. Vt enim senex diues odio vitam habet, & infelicior est multò paupere iuvene, quoniam pauper in exterioribus calamitosus est, senex in corporis muniis, quod corpus animæ propinquissimum sit; ita qui vitiiis laborat, adhuc calamitosior est quàm senex, quoniam animo ipso laborat, qui sibi met propinquissimus vt nil aliud est. At dices non sentit qui animo laborat: Fateor per se non aded bene sentire: cum tamen vitia exuperauerint, malè audiunt etiam Principes potentissimi, vt Nero, Commodus, Tiberius quoque, atque alij omnes. At confusus est Tiberius calamitatem vitiorum, vt mortem præoptaret. Caligula quoque & Philippus Vicecomes nocte ob id dormire non poterant: necesse est igitur huiusmodi viros sperni ac odio haberi. Quòd si hæc ad odio habendam vitam sufficiunt, multò magis si ob vitia id accidat: seu enim non expleueris, seu expleueris, in maximas calamitates vt incidas, necesse est. Leuia autem si sint, vt cruda vocata senectus, satis commode perferuntur. Cum verò in illud chaos ingressus fueris, vt perferre omnia cogaris, aut de omnibus supplicium sumere, quid miserius homini contingere potest. At qui maximis laborat vitiiis, in horum alterum vt incidat cogitur, cum à consciis prematur, maximè cum inuicem conspirauerint. At verò antequam ad summum peruenerint, rursus maxima pugna: seu resistas ne ad id peruenias, seu vinci te permittas.